

Zastupljenost problematike socijalne isključenosti u nastavnim planovima i programima na fakultetima Univerziteta u Beogradu

UVOD

U poslednjoj deceniji socijalna isključenost je postala jedan od najvažnijih koncepata u humanističkim naukama i profesijama. Stoga je ona u fokusu brojnih naučnih i stručnih debata, kao što je postala i nezaobilazna agenda savremenih vlada, a socijalno uključivanje je cilj različitih javnih strategija i politika, između ostalog i socijalne politike. Predmet analize ovog rada su nastavni planovi i programi na osnovnim, master i doktorskim studijama onih fakulteta Univerziteta u Beogradu koji obrazuju stručnjake za rad u oblastima kreiranja socijalne politike i pružanja socijalnih usluga – socijalne radnike (Fakultet političkih nauka – FPN), psihologe, pedagoge, andragoge, sociologe (Filozofski fakultet – FF), defektologe (Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju – FASPER) i pravnike (Pravni fakultet – PF).

Cilj analize je identifikovanje i predstavljanje sadržaja relevantnih za problematiku socijalne uključenosti i socijalne isključenosti u nastavnim planovima i programima. Uprkos obimnim i razrađenim studijama o problematici koja je predmet istraživanja, ne postoji univerzalno formulisan globalni kurikulum za obrazovanje o socijalnom isključivanju, koji bi obezbedio poredbeni okvir za nacionalne planove i programe i ukazao na oblasti koje bi trebalo uvesti i/ili osnažiti u nacionalnim okvirima. Istovremeno, ne postoji operacionalizovana definicija socijalnog isključivanja/uključivanja, koja bi upućivala na elemente koje bi obrazovni proces nužno sadržao. Stoga su u prvom delu ovog rada

predstavljani pojmovi relevantni za predmet analize, kao i indikatori socijalne isključenosti zajednički dogovoreni na nivou Evropske unije (Okvir 1), sa modifikacijama u nacionalnom kontekstu (Okvir 2) i vulnerabilne društvene grupe na evropskom i nacionalnom nivou (Okvir 3). U drugom delu rada predstavljani su i analizirani nastavni planovi i programi u skladu sa načinom analize koji je obuhvatao: 1. utvrđivanje komplementarnosti ciljeva studijskih programa i izjava o ciljevima unutar pojedinačnih predmeta sa problematikom u vezi sa socijalnim isključivanjem i 2. demonstriranje zastupljenosti sadržaja srodnih navedenim konceptima i indikatorima u nastavnim planovima i programima. Nastavni sadržaji analizirani su na dva nivoa: na nivou kognitivnih sadržaja (kako opšteteorijskih, tako i specifičnih naučnih saznanja) i na nivou aplikativnih saznanja, tj. veština potrebnih za rad u procesima socijalnog uključivanja. Zaključna razmatranja sadrže rezultate analize i odgovor na glavno istraživačko pitanje: koliko su nakon različitih nivoa fakultetskih studija na nabrojanim fakultetima stručnjaci koji rade sa onima koji su socijalno isključeni i/ili su pod rizikom socijalnog isključivanja i koji se bave podsticanjem njihovog društvenog uključivanja na mikro, mezo i makro nivou, osposobljeni za svoju profesionalnu praksu, a zatim i kojim teorijskim i praktičnim znanjima raspolažu.

TEORIJSKO ODREĐENJE PREDMETA ANALIZE

Koncept socijalne isključenosti, zajedno sa konceptom socijalne uključenosti, definisan je u *Zajedničkom izveštaju o socijalnoj uključenosti* Evropske unije iz 2004. godine. *Socijalno isključivanje* predstavlja proces u kom se izvesne individue potiskuju na društvenu marginu i u kom se sprečava njihovo potpuno učestvovanje u društvu, bilo kao posledica siromaštva, nepostojanja bazičnih kompetencija, diskriminacije i sl. Nasuprot tome, *socijalno uključivanje* je proces koji obezbeđuje da oni, koji su pod rizikom od siromaštva i socijalne isključenosti, dobiju mogućnosti i resurse da učestvuju u ekonomskom, socijalnom i kulturnom životu u potpunosti i da uživaju u životnom standardu i blagostanju, koji se smatraju uobičajenima u društvu u kom žive, a koji im obezbeđuju da u većoj meri učestvuju u donošenju odluka koje utiču na njihove živote, kao i pristup osnovnim pravima (European Commission, 2004).

Koncept socijalne isključenosti nastao je sedamdesetih godina prošlog veka u Francuskoj (Daly, 2010) i originalno se odnosio na one koji se nalaze izvan sistema zaštite u državama blagostanja (Spiker, 2013), u vezi je sa konceptom siromaštva (iako je šireg obuhvata), a trenutna generacija programa socijalnog uključivanja oslanja se na politike borbe protiv siromaštva (*anti-poverty programmes*) u Evropskoj uniji (Hantrais, 2006). U prvom petogodišnjem periodu nakon usvajanja Lisabonske strategije (2000–2005), politika socijalne uključenosti sadržala je preventivne mere, omogućavanje pristupa pravima, resursima i uslugama za sve, a naročito za one koji su najvulnerabilniji, uz angažovanje

različitih društvenih aktera. U potonjem periodu (2005–2010) socijalna kohezija stavljena je u službu rasta i zapošljavanja, te se politika socijalnog uključivanja sve više odnosila na tzv. aktivno uključivanje, pre svega na tržište rada (Perišić, 2014). *Preporuka o aktivnom uključivanju* iz 2008. godine, kao tri osnovna elementa koncepta aktivnog uključivanja, navodi: dovoljnu dohodovnu podršku, inkluzivno tržište rada i bolji pristup kvalitetnim službama (Commission Recommendation, 2008/867/EC). Najintenzivnije komunitarne delatnosti u desetogodišnjem periodu u ovoj sferi i odnosile su se na aktivno uključivanje na tržište rada (naročito dugotrajno nezaposlenih), zaštitu dece, zaštitu beskućnika i dostupnost socijalnih službi i usluga (Daly, 2010). Konačno, u trenutno važećem strateškom dokumentu „Evropa 2020“, *promovisanje socijalne uključenosti i borbe protiv siromaštva* predstavlja jednu od deset tzv. integrisanih smernica politike zapošljavanja, čiji je fokus širok i obuhvata, između ostalog, pristup adekvatnim uslugama i naknadama u sistemu socijalne sigurnosti (pre svega u zdravstvenom i penzijskom sistemu), obezbeđivanje dohodovne sigurnosti uopšteno, unapređenje participacije na tržištu rada i celoživotnog učenja, itd. (European Commission, 2010). Koordinisanje nacionalnih politika socijalnog uključivanja odvija se primenom Otvorenog metoda koordinacije (OMK). Društvene grupe, koje je Evropska unija identifikovala kao vulnerabilne, obuhvataju „mlade, migrante, niskokvalifikovane, siromašne radnike, beskućnike, Rome i osobe sa invaliditetom“ (Vlada RS, 2014: 44).

OKVIR 1. Dimenzije socijalne isključenosti u EU

- 1.1. Finansijsko siromaštvo i nejednakosti
- 1.2. Ekonomska aktivnost
- 1.3. Obrazovna depriviranost
- 1.4. Zdravlje
- 1.5. Materijalno osujećenje
- 1.6. Zaštita dece
- 1.7. Stanovanje

Izvor: Portfolio of Indicators for the Monitoring of the European Strategy for Social Protection and Social Inclusion – 2009 update, 2009, European Commission.

Koncept socijalne isključenosti u nacionalnim okvirima novijeg je datuma, kao i posledično kreiranje programa i mera usmerenih ka podsticanju socijalnog uključivanja. Prihvaćen je sa intenziviranjem harmonizacije nacionalnih zakona sa evropskim zakonima, procesima i institucijama (Vidojević, 2012). Početkom 2009. godine pripremljen je predlog liste indikatora za praćenje socijalne uključenosti, koji je predstavljao osnov za kreiranje *Prvog nacionalnog izveštaja*, da bi 2014. godine usledilo koncipiranje i *Drugog nacionalnog izveštaja o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva*.

U *Zakonu o socijalnoj zaštiti* iz 2011. godine „sprečavanje nastajanja i otklanjanje posledica socijalne isključenosti“ (čl. 2) utvrđeno je kao cilj delatnosti socijalne zaštite. U tom kontekstu, svrha prava na novčane naknade definisana je sa stanovišta „obezbeđenja egzistencijalnog minimuma i podrške socijalnoj uključenosti korisnika“ (čl. 5), dok usluge socijalne zaštite sadrže podršku i pomoć korisnicima „radi poboljšanja, odnosno očuvanja kvaliteta života, otklanjanja ili ublažavanja rizika nepovoljnih životnih okolnosti, kao i stvaranje mogućnosti da samostalno žive u društvu“ (čl. 5). Vulnerabilne društvene grupe, prema preporukama iz Godišnjeg izveštaja Evropske komisije o napretku Srbije u 2013. godini, u nacionalnom kontekstu su „žene, deca, osobe sa invaliditetom, Romi, izbeglice i interno raseljena lica, LGBTI osobe“ (Vlada RS, 2014: 44).

OKVIR 2. Dimenzije i stanja socijalne isključenosti i siromaštva u Srbiji

- 2.1. Finansijsko siromaštvo i uskraćenost egzistencijalnih potreba
- 2.2. Zapošljavanje i tržište rada
- 2.3. Obrazovanje
- 2.4. Socijalna i dečija zaštita
- 2.5. Penzije
- 2.6. Zdravlje
- 2.7. Stanovanje
- 2.8. Ljudska prava i društvena participacija

Izvor: Prvi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2011, Vlada Republike Srbije; Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014, Vlada Republike Srbije.

OKVIR 3. Vulnerabilne društvene grupe u Evropskoj uniji i Srbiji

<i>Vulnerabilne grupe u Evropskoj uniji</i>	<i>Vulnerabilne grupe u Srbiji</i>
Mladi	Deca
Migranti	Izbeglice i interno raseljena lica
Niskokvalifikovani	Žene
Siromašni radnici	LGBTI osobe
Beskućnici	
	Romi
	Osobe sa invaliditetom

Izvor: Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014, Vlada Republike Srbije.

PREGLED NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA KOJI SE ODOSE NA PROBLEMATIKU SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI

U ovom delu rada predstavljeni su samo oni predmeti čiji su sadržaji, po mišljenju autorki ovog pregleda, relevantni za problematiku socijalne isključenosti i uključenosti. Predstavljanje predmeta prati šemu navođenja: 1. nivo studija, 2. naziv predmeta (zajedno sa napomenom o izbornosti (I) / obaveznosti (O)), 3. cilj, 4. sadržaji koji se odnose na socijalnu uključenost/isključenost, uz izostavljanje ostalih elemenata sadržaja i 5. broj bodova. Svi podaci (od 1 do 5) preuzeti su sa zvaničnih prezentacija fakulteta, sa modifikacijama koje su načinile autorke ovog rada. U određenim slučajevima nastavni planovi i programi nisu bili dostupni, što se u daljem tekstu i navodi, tako da su oni izostavljeni iz pregleda, a samim tim i iz detaljnije analize. Čest problem je predstavljalo neprecizno navođenje ciljeva i neujednačen nivo specifikovanosti sadržaja, odnosno tematskih celina unutar predmeta. Poslednja, 6. kolona upućuje na kriterijume relevantnosti koje su autorke primenile: u njoj je navedena povezanost konkretnih sadržaja sa indikatorima socijalne isključenosti iz bokseva 1 i 2. Pored indikatora, oznaka „vulnerabilna grupa“ (VG) upućuje na zastupljenost sadržaja o nekoj od društvenih grupa označenih kao vulnerabilnih u evropskom i/ili nacionalnom kontekstu u konkretnom nastavnom programu.

Fakultet političkih nauka

Odeljenje za socijalnu politiku i socijalni rad pruža raznovrsna teorijska i metodološka znanja iz politikoloških, socioloških, psiholoških, ekonomskih i pravnih disciplina, a posebna pažnja posvećuje se disciplinama iz oblasti socijalne politike i socijalnog rada.

TABELA 1. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za socijalnu politiku i socijalni rad Fakulteta političkih nauka

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Sociologija (0)	Predstavljanje osnovnih znanja iz sociologije u cilju podsticanja na razmišljanje i istraživanje društvenih pojava, struktura, oblika, odnosa, uloga, delovanja i interakcije grupa i pojedinaca.	Društvena struktura; društvena interakcija i svakodnevni život; kultura, norme i vrednosti; moral, religija; rodna stratifikacija; rasa, etnicitet i nacija; socijalna stratifikacija; društvena moć i društvene elite.	8	2.8 VG
	Sociologija porodice (0)	Upoznavanje sa različitim teorijskim pristupima fenomenima, odnosima i procesima vezanim za brak i porodicu.	Porodica i sociologija porodice; evolucija i funkcije braka i porodice; matrijarhalna, patrijarhalna, demokratska porodica; socijalizacija porodice i u porodici; porodica prokreacije; porodica izolacije; bela kuga i demografska bomba; izbegličke porodice.	5	VG
	Teorija socijalnog rada (0)	Sagledavanje teorijsko-metodoloških aspekata delatnosti socijalnog rada.	Pojmovno određenje socijalnog rada; oblici i nivoi delatnosti socijalnog rada; pojam ljudskih potreba u socijalnom radu; vrednosti i principi u socijalnom radu; važnije teorijske koncepcije socijalnog rada; teorijske perspektive savremene nauke socijalnog rada.	8	2.1 2.8

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Socijalna psihologija (I)	Pružanje osnovnih teorijskih i metodoloških znanja iz oblasti socijalne psihologije koja su neophodna za proučavanje i razumevanje značajnih društvenih i političkih fenomena.	Socijalizacija; proces političke socijalizacije; stavovi i menjanje stavova; autoritarna ličnost i antidemokratska orijentacija; socijalna kognicija; socijalni uticaj; socijalna psihologija međugrupnih konflikata; međuetnički konflikti.	6	2.8
	Socijalna politika (O)	Sticanje znanja o ulozi pojedinca i njegovoj odgovornosti za sebe i porodicu, pomoći društva u opstanku sopstvenog naroda i ugroženih kategorija. Upoznavanje sa tradicijom, običajima, religijom i ulogom države u delu životnih uslova ljudi kao što su stanovanje, obrazovanje, lečenje, rad i dr., kao i ostvarivanje socijalne sigurnosti od rizika bolesti, invalidnosti, povreda, materinstva, nezaposlenosti, siromaštva i bede.	Politika i politički procesi kao faktor socijalne politike Srbije; stanovništvo kao faktor socijalne politike Srbije; nauka, ideologija, običaji i tradicija kao faktori socijalne politike Srbije; socijalno-politički aspekt siromaštva u Srbiji; socijalno-politička dimenzija nezaposlenosti u Srbiji; socijalne nejednakosti u Srbiji; socijalna politika i tržišna politika u Srbiji.	8	1.1 1.2 1.3 1.4 1.5 1.6 1.7 2.1 2.2 2.3 2.4 2.5 2.6 2.7 VG
	Porodično pravo (O)	Sticanje znanja o metodama pravnog regulisanja porodičnih odnosa, kao i ukazivanje na važnost pozitivno-pravnog aspekta i na potrebu modernizacije u formi <i>de lege ferenda</i> .	Karakteristike i izvori porodičnog prava; dejstva braka: imovinski režim, održavanje; prestanak braka; vanbračna zajednica, utvrđivanje roditeljstva; sadržina roditeljskog prava; nasilje u porodici; zaštita dece.	5	1.6 2.4 2.5 VG
	Socijalni rad sa pojedincem (O)	Sticanje osnovnih znanja i veština socijalnog rada sa pojedincem, izgradnja profesionalnog identiteta i usvajanje vrednosnih osnova socijalnog rada.	Modeli socijalnog rada, ciljevi prakse; vrednosti i principi socijalnog rada; početak rada sa klijentom i prvi kontakt; pojam i modeli procene u socijalnom radu; osnovi procena porodice i porodičnih odnosa; tretman klijenta, problema i situacije, pristupi i vrste tretmana; planiranje usluga i mera; evaluacija i završetak rada sa klijentom.	6	1.6 2.4 2.8 VG

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Mentalna higijena (0)	Primena najvažnijih principa u prevenciji, zaštiti i tretmanu mladih, njihovih porodica i grupa koje su posebno ugrožene: deca bez roditeljskog staranja, zlostavljana deca.	Zaštita i unapređenje mentalnog zdravlja; modeli prevencije; mentalno-higijenski problemi predškolske dece; mentalno-higijenski problemi školske dece; mentalno-higijenski problemi u adolescenciji; mentalno-higijenski problemi odraslih; problemi dece iz porodica sa poremećenim odnosima; zaštita dece bez roditeljskog staranja; deca, adolescenti i odrasli sa posebnim potrebama; zaštita i unapređenje mentalnog zdravlja u zajednici.	5	1.3 1.4 1.6 2.3 2.4 2.6 2.8 VG
	Uporedna socijalna politika (0)	Proučavanje glavnih karakteristika socijalne politike savremenog sveta i praćenje promena u njima, kao i tendencija u razvoju socijalne politike u pojedinim područjima sveta i zakonitosti koje se mogu utvrditi.	Koncepcije o socijalnoj politici; komparativni pristup socijalnoj politici; karakteristike socijalne politike razvijenih zemalja tržišne privrede, zemalja u tranziciji, zemalja u razvoju; socijalna politika u oblasti rada; politika u oblasti nadnica i plata; socijalna politika u oblasti društvenih delatnosti; socijalna politika u uslovima aktuelnih političkih i ekonomskih procesa.	8	1.1 1.2 1.3 1.4 2.2 2.3 2.6
	Sistemi socijalne sigurnosti (0)	Sticanje saznanja o karakteru, sadržaju i ciljevima savremenih sistema socijalne sigurnosti.	Modeli države blagostanja; osiguranje rizika starosti; zdravstvena politika; nezaposlenost, osiguranje nezaposlenih i strategija zapošljavanja; siromaštvo i socijalna uključenost; državni programi pomoći siromašnima.	7	1.1 1.2 1.4 1.5 1.6 2.1 2.2 2.4 2.5 2.6 2.8 VG

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Socijalni rad sa grupom (0)	Sticanje teorijsko-metodoloških i metodskih znanja za praktično rešavanje problema, kao što su poremećaji u funkcionisanju u porodici na relaciji pojedinac i porodica u celini, između generacija, kao što su roditelji i deca i između roditelja (supružnika); sticanje znanja o društvenim grupama (alkoholičari, neurotičari, osobe sa razvojnim problemima, kriminalne grupe i dr.).	Grupna dinamika; metode istraživanja odnosa u grupi i terapijski aspekti grupe; terapijska zajednica alkoholičara i popularni pacijenti u grupnoj terapiji; socioterapijski klubovi; terapijska zajednica dnevne bolnice; grupna terapija; grupni terapeut i edukacija studenata u velikoj grupi.	7	1.4 2.6 VG
	Socijalna patologija (0)	Ovladavanje teorijskim i empirijskim saznanjima savremene nauke o društvenim devijacijama na multidisciplinarnim osnovama.	Odnos socijalne patologije sa srodnim naukama i aspekti proučavanja društvenih devijacija; opšti tipovi i teorije društvenih devijacija; alkoholizam; zavisnost od droga; seksualne devijacije; prosjačenje i skitnja; agresije i autoagresije.	7	1.1 1.4 1.5 1.7 2.1 2.6 2.7 2.8 VG
	Socijalni rad u zajednici (0)	Upoznavanje sa različitim tipovima lokalnih zajednica, njihovim uticajem na karakter i intenzitet ljudskih potreba. Sticanje znanja o teorijsko-metodološkim osnovama socijalnog rada u zajednici i praktičnim veštinama za identifikaciju potreba, organizovanje primarnih i sekundarnih mreža pomoći i podrške, planiranje socijalnih usluga.	Tipologija lokalnih zajednica; resursi i ograničenja lokalnih zajednica za zadovoljavanje socijalnih potreba građana; modeli socijalnog rada u zajednici: model socijalnog planiranja u zajednici, model edukacije; modeli socijalnog rada u zajednici – prednosti i ograničenja; faze socijalnog rada u zajednici; animiranje i povezivanje građana, izvođenje socijalne akcije, evaluacija.	7	2.8 VG
	Socijalni razvoj (0)	Ovladavanje teorijskim i empirijskim saznanjima o socijalnom razvoju, njegovim ključnim dimenzijama, faktorima, pretpostavkama, ostvarenim ciljevima, u svrhu učestvovanja u kreiranju programa socijalnog razvoja.	Pojam socijalnog razvoja, odnos ekonomskog i socijalnog razvoja, principi i faktori razvoja; teorije o socijalnom razvoju; indikatori socijalnog razvoja; fenomen siromaštva; socijalni trendovi razvijenih zemalja; socijalna regresija zemalja u tranziciji; socijalna situacija zemalja u razvoju; globalni aspekt socijalnog razvoja; perspektive socijalnog razvoja.	6	1.1 1.5 2.1

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Rehabilitacija i socijalna medicina (0)	Sticanje novih i unapređivanje postojećih znanja, koja imaju za cilj unapređenje procesa rehabilitacije, sprečavanje nastajanja invalidnosti, osposobljavanje obolelih i invalidnih lica kroz profesionalnu rehabilitaciju, različite socijalno-terapijske procedure, socijalnu integraciju u porodicu, radnu sredinu i širu društvenu zajednicu.	Invalidnost; rehabilitacija; medicinska, profesionalna i socijalna rehabilitacija; socijalna medicina; zdravlje i zdravstveni indikatori; sistemi zdravstvene zaštite u svetu i u našoj zemlji; zdravstvena i socijalna zaštita određenih kategorija stanovništva (dece i omladine, odraslih i starih osoba).	7	1.2 1.4 1.6 2.2 2.4 2.6 VG
	Socijalni rad u obrazovanju (I)	Sticanje saznanja o preventivnom delovanju, praćenju i jačanju kompetentnosti učenika u rešavanju specifičnih problema.	Obrazovanje kao novo polje socijalnog rada; novi rizici i izazovi: nasilje u školi; zavisnost; asocijalno ponašanje; socijalna isključenost; mobing u školi; školski socijalni rad u specijalnim školama – ka inkluzivnom obrazovanju; metode školskog socijalnog rada: savetovanje i pomoć pojedincu; intervencija u kriznim situacijama; medijacija.	3	1.3 1.6 2.3 2.4 VG
	Socijalni rad u zdravstvu (I)	Sticanje saznanja o savremenim konceptima zdravstvene zaštite i ekonomske opravdanosti socijalnog rada u zdravstvenim organizacijama, kao i doprinosu socijalnog rada u ostvarivanju zdravstvene zaštite.	Savremeni koncept zdravlja; definicije zdravstvene zaštite; doprinos socijalnog rada u ostvarivanju zdravstvene zaštite; socijalni rad u bolnici; socijalni rad u dugotrajnoj nezi; socijalni rad u hospitalizaciji, rehabilitaciji, otpustu i prijehu psihijatrijskih bolesnika; socijalni rad u prevenciji, tretmanu, rehabilitaciji i suzbijanju bolesti zavisnosti; socijalni rad sa obolelima od AIDS-a.	3	1.4 2.6 VG
	Socijalni rad sa starima (0)	Korišćenje stečenih znanja u praksi rada sa starima sa specifičnim zadacima i metodama.	Starenje stanovništva; politika starenja; socijalna sigurnost u starosti (siromaštvo i socijalna uključenost, aktivna starost, međugeneracijska solidarnost); sadržaj i oblici podrške i pomoći; socijalni rad sa starima; pružanje usluga socijalnog radnika; socijalni rad u prevazilaženju teškoća i rešavanju problema; samoorganizovanje starih.	3	1.1 1.4 1.5 2.1 2.6 2.8

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Socijalni rad sa migrantima (I)	Osposobljavanje za praktičnu primenu stečenog znanja u radu sa migrantima.	Migracione politike, standardi i zaštita prava migranata; socijalni aspekti migracionih kretanja radne snage; nasilne migracije; socijalna isključenost i integracija migranata (izbeglica, raseljenih lica, povratnika, tražilaca azila, porodica migranata); siromaštvo, socijalni rizici i socijalna uključenost vulnerabilnih grupa.	3	1.1 1.2 2.1 2.2 2.8 VG
	Savremeni socijalni problemi (I)	Upoznavanje sa različitim aspektima socijalnih problema.	Pojam socijalnih problema i veze sa pojmovima društvenih kriza, društvenih dezorganizacija i društvenih devijacija; opšti tipovi i tipologije socijalnih problema; siromaštvo; nezaposlenost; starost i starenje stanovništva; populaciona „eksplozija“ i depopulacija; izbegništvo; društvene dezorganizacije; organizovani kriminal; trgovina ljudima i prostitucija.	6	1.1 1.2 1.5 2.1 2.2 2.8 VG
	Socijalna politika EU (0)	Sticanje saznanja o socijalnoj dimenziji evropskih integracija na putu izgradnje evropskog socijalnog modela i modernizacije nacionalnih režima.	Evropski socijalni model; modernizacija socijalne zaštite i konvergencija sistema; izazovi demografskih promena i koordinacija penzijskih sistema; Otvoreni metod koordinacije i budućnost zdravstvene politike; tržište rada, Evropska strategija zapošljavanja, socijalni dijalog; borba protiv siromaštva i socijalna uključenost; zaštita porodice i dece; jednakost muškaraca i žena, rod i rodna ravnopravnost.	6	1.1 1.2 1.4 1.5 1.6 2.1 2.2 2.4 2.5 2.6 2.8 VG
	Kultura ljudskih prava (I)	Ukazivanje da su ljudska prava civilizacijska tekovina koja zahteva pažljivu moralnu, pravnu i političku artikulaciju.	Prava u sporovima: abortus, seksualni izbor, prava nerođjenih; ljudska prava u vanrednim situacijama; zaštita prava; prava i politika; prava i demokratija: ljudska prava, politička reprezentacija, autonomija i secesija.	6	2.8 VG

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Socijalni rad sa decom i mladima (0)	Upoznavanje sa osnovnim pojmovima, teorijskim i interventnim pristupima socijalnog rada u zaštiti dece od zlostavljanja, posledicama, etičkim i vrednosnim implikacijama intervencija, kao i zaštitom dece bez roditeljskog staranja putem starateljstva, usvojenja, porodičnog i domskog smeštaja, kako bi svoja znanja primenili u praksi.	Savremeni koncepti u zaštiti dece; kulturno-kompetentna praksa; interventni okviri socijalnog rada u zaštiti dece od zlostavljanja; pojam i oblici zaštite dece bez roditeljskog staranja; pojam i obeležja starateljstva; primena socijalnog rada pri postupku usvojenja; socijalni rad sa hraniteljskom porodicom i prirodnim roditeljima deteta na smeštaju; primena socijalnog rada u vezi sa smeštajem dece u domove.	6	1.4 2.6 2.8 VG
	Socijalni rad i bolesti zavisnosti (I)	Sticanje znanja iz oblasti bolesti zavisnosti i praktičnog delanja.	Uzroci nastanka bolesti zavisnosti; vrste psihoaktivnih supstanci i dejstvo na organizam, narkomanija, alkoholizam; zdrava porodica i porodica zavisnika; lečenje bolesti zavisnosti; uloga socijalnog radnika u inicijalnoj fazi lečenja; motivacija i savetodavni rad; osnovni principi socijalnog rada u grupi; porodična terapija bolesti zavisnosti, rehabilitacija i resocijalizacija zavisnika, prevencija bolesti zavisnosti.	3	1.4 2.6 2.8 VG
	Savetovanje i socioterapija (0)	Sticanje osnovnih znanja i veština iz porodične terapije, kriznih intervencija i savetovanja i osnove tehnika regulisanja i modifikacije ponašanja (<i>behaviour management and modification</i>).	Psihodinamski pristupi i modeli socijalnog rada; psihosocijalna terapija; teorijske osnove bihevioralno-kognitivnih pristupa; principi i tehnike programa pozitivnog ponašanja; sistemski pristup porodici – intervencije sistemske porodične terapije; koraci krizne intervencije; socio-humanistički pristup savetovanju i terapiji; Rodžersov metod savetovanja; pristupi i tehnike rešavanja problema; područja primene i praktični aspekti savetovanja u socijalnom radu.	6	1.4 2.6

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Zastupanje u socijalnom radu (0)	Sticanje teorijskih i praktičnih znanja i veština za zastupanje interesa korisnika usluga socijalnog rada.	Karakteristike zastupanja u socijalnom radu; elementi zastupanja; identifikacija i selekcija ciljeva; komunikacione veštine; osobine dobrog zastupnika; strategije i taktike zastupanja u socijalnom radu; izgradnja mreža i koalicija; zastupanje klijenta; zastupanje slučaja; legislativno zastupanje; formiranje koalicija; identifikacija ciljeva; evaluacija; administrativno zastupanje; identifikacija ciljeva; identifikacija donosilaca odluka i drugih ključnih osoba; evaluacija.	3	2.8 VG
	Socijalni rad u inkluziji osoba sa invaliditetom (I)	Sticanje znanja iz oblasti potreba dece i omladine sa invaliditetom sa posebnim akcentom na socijalnom radu u inkluziji ove populacije.	Klasifikacija osoba sa invaliditetom (OSI); normativno-pravna zaštita OSI u Srbiji; individualna i porodična dinamika OSI; specifične potrebe OSI; socijalna integracija OSI; metode i tehnike socijalnog rada u ranom otkrivanju i dijagnostici OSI, u fazi tretmana, u institucionalnoj zaštiti OSI.	3	1.4 1.6 2.4 2.6 2.8 VG
Master	Socijalna administracija (0/I)	Izučavanje socijalne administracije, javne uprave i javnih usluga.	Socijalna administracija; organizaciona struktura i raznovrsnost usluga; instrumenti javnih politika; javne usluge; socijalna administracija u praksi; službe socijalnog osiguranja; službe dečije i socijalne zaštite; primeri dobre prakse.	5	1.4 1.6 2.2 2.4 2.5 2.6 VG
	Migraciona politika (0/I)	Kritičko promišljanje i razrada konkretnih pitanja u okviru migracione politike.	Determinante globalnih, regionalnih i unutrašnjih migracija; globalno kretanje faktora proizvodnje, kapitala i radne snage; migraciona politika EU; tokovi i sadržaj migracionih kretanja u Srbiji; migracija radne snage; „odliv mozgova“; nasilne migracije	7	1.2 2.2 VG

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Master	Politika rodne ravnopravnosti (I)	Komparativno analiziranje društvenog i ekonomskog položaja žena danas – u javnoj sferi, kroz parametre ekonomske nezavisnosti i pokazatelje pozicija odlučivanja, i u privatnoj sferi, kroz uloge staranja o porodici, pojave nasilja u porodici, trostrukog radnog vremena, itd.	Žene i obrazovanje u Srbiji; obrazovanje kao parametar rodne ravnopravnosti; ekonomski položaj žene u tranziciji; etika brige – feministički pristup; roditeljstvo – novi društveni obrasci; reproduktivna prava žene; nasilje u porodici; ženska ljudska prava; mehanizmi rodne ravnopravnosti.	6	1.2 1.3 1.4 2.2 2.3 2.6 2.8 VG
	Globalizacija i socijalna politika (O)	Sticanje znanja o teorijskim kontroverzama globalizacije, novoj međuzavisnosti sveta, globalizaciji i regionalizaciji.	Ekološki i demografski aspekti; stvaranje globalne ekonomije; socijalno-politički aspekti globalizacije; reforme socijalne politike i sigurnost ljudi u kontekstu globalizacije.	7	1.1 1.2 2.1
	Demografija (I)	Savladvanje prirodnog (rađanje i umiranje) kretanja stanovništva i migracije; metoda demografske analize; demografskih struktura (starosna i polna); projekcija stanovništva; osnovni populacioni trendovi u Srbiji, Evropi i svetu.	Značaj stanovništva; prirodno kretanje stanovništva – rađanje, umiranje, prirodni priraštaj; smrtnost; fertilitet; migracije; značaj demografskih struktura.	5	1.2 2.2 VG
	Teorija pravde (I)	Izlaganje i kritičko vrednovanje teorija distributivne pravde kojima se alociraju i/ili preraspodeľuju društvena dobra i politička moć u jednom društvu.	Pojam, predmet i uloga pravde; teorije pravde; pluralizam i pravda; pravda i demokratija; međunarodna pravda; granice uplitanja države u ostvarivanje pravedne raspodele.	6	2.8 VG
Doktorske	Menadžment socijalnog rada (I)	Ovladavanje osnovnim metodama, tehnikama i veštinama procene potreba grupa korisnika za uslugama u zajednici; ovladavanje osnovnim veštinama volonterskog menadžmenta; razumevanje i iskazivanje sposobnosti praktične primene metoda i veština pribavljanja sredstava (<i>fundraising</i>) za zasnivanje i održavanje usluga u zajednici; ovladavanje osnovnim veštinama strateškog planiranja u sistemu socijalne zaštite; razumevanje procesa i veština pregovaranja.	Osnove menadžmenta – funkcije, uloge, veštine u menadžmentu; metode/tehnike identifikacije potreba; volonterski menadžment; organizacione veštine socijalnog rada; osnove strateškog planiranja; operativno/akciono planiranje; koordinatorske uloge socijalnih službi (<i>system management</i>); pojam, metode, tehnike i veštine pribavljanja sredstava; osnovi medijacije u zajednici; informisanje u zajednici, kontakti sa medijima; uključivanje uticajnih; pregovaranje i lobiranje u socijalnom radu.	7	2.1 2.8

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Doktorske	Socijalna politika i socijalni razvoj (0)	Sticanje znanja o savremenim tendencijama i ostvarenim vrednostima socijalne dimenzije društvenog razvoja na nacionalnom i internacionalnom nivou, kao i produbljenije znanje iz oblasti teorijskih saznanja socijalne politike.	Karakter ekonomsko-političkih promena u našoj zemlji; teorijski sadržaji savremene teorije socijalnog razvoja (neoliberalna teorija razvoja, koncepcija humanog razvoja, održivog razvoja, globalnog razvoja i razvoja ljudskog blagostanja); faktori, principi i indikatori razvoja; životni i radni uslovi u Srbiji, EU, zemljama razvijene tržišne privrede i zemljama u razvoju.	10	1.1 1.2 1.5 2.1 2.2 2.8
	Teorija i metodologija socijalnog rada (0)	Sticanje znanja i kritičko poređenje savremenih teorijsko-metodoloških osnova, pristupa i metoda prakse u socijalnom radu na različitim nivoima sistema: ontogenetskom, mikrosistemskom, egzo i makrosistemskom.	Kritičko-komparativni pregled metodskih kompleksa; ideologija socijalne promene u praksi; konceptualni modeli i pristupi promenama u funkcionisanju, ponašanju i društvenom položaju na nivou pojedinca, u analizi strukture i funkcionisanja porodice, malih grupa, zajednica i organizacija, kao i planiranje i razvoj strategije intervencija na mikro, mezo i makro nivou sistema.	10	VG

Izvor: FPN, <http://www.fpn.bg.ac.rs/osnovne-studije/odeljenje-za-socijalnu-politiku-i-socijalni-rad/>

Filozofski fakultet

Odeljenje za pedagogiju ima fokus na opštoj pedagogiji, istoriji pedagogije, metodologiji pedagoških istraživanja, didaktici, metodici, školskoj, predškolskoj i porodičnoj pedagogiji.

TABELA 2. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za pedagogiju Filozofskog fakulteta

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Psihologija porodice (I)	Sticanje osnovnih znanja o porodici, upoznavanje metoda i modela procene porodice.	Različiti pristupi u definisanju porodičnog zdravlja, odnosno disfunkcionalnosti; porodica, zdravlje i bolest; porodica sa posebnim teškoćama – porodica deteta sa razvojnim teškoćama; alternativne porodice i roditeljstvo za decu bez roditeljskog staranja.	3	1.4 1.6 2.6 VG
	Pedagoška psihologija (0)	Razvijanje kompetencija u operacionalizovanom tumačenju pedagoško–psiholoških pojava.	Mentalno zdravlje u školama.	5	1.4 1.6 2.3 2.6 VG
	Obrazovanje odraslih (0)	Razumevanje filozofskih, socijalnih i psiholoških dimenzija obrazovanja odraslih; razumevanje obrazovanja odraslih kao individualnog i socijalnog fenomena.	Koncepti doživotnog obrazovanja; sistem obrazovanja odraslih.	3	1.3 2.3 VG
	Školska pedagogija (0)	Upoznavanje sa odlikama, pravcima, razvojima i perspektivama institucionalnog vaspitanja i obrazovanja, kao i osposobljavanje za razumevanje složenosti sadržaja i strukture školske institucije i principa funkcionisanja i delovanja škole i školskog sistema.	Funkcija i zadaci škole; determinante delovanja i funkcionisanja škole; struktura aktivnosti škole.	10	1.3 2.3 VG
	Metodika rada školskog pedagoga (0)	Sticanje saznanja o ulozi pedagoga u školi.	Saradnja školskog pedagoga sa učenicima, roditeljima i zajednicom.	5	1.6 2.3 2.8

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Vaspitno-obrazovni rad sa decom sa posebnim potrebama (I)	Razumevanje značenja posebnih potreba u okviru socijalno inkluzivnog modela; upoznavanje sa iskustvima inkluzivnog obrazovanja, inicijalne veštine kreiranja individualnih planova podrške detetu sa posebnim potrebama u redovnoj školi; veštine partnerstva sa porodicom.	Deca sa posebnim potrebama; karakteristike dece sa posebnim potrebama; sredina deteta sa posebnim potrebama – porodica, vršnjaci, vaspitači, nastavnici; priprema za školu deteta sa posebnim potrebama, inkluzivno obrazovanje; izrada individualnih obrazovnih programa, planova inkluzije i rada sa porodicom.	6	1.3 1.6 2.3 2.4 2.8 VG
	Socijalna pedagogija (I)	Upoznavanje sa teorijskim, praktičnim i istraživačkim pristupima u socijalno-pedagoškom radu; osposobljavanje za primenu različitih metodskih i istraživačkih postupaka u socijalno-pedagoškom radu.	Savremene teorije socijalnog rada; normativno-pravni, etički i institucionalno-organizacioni okviri vaspitno-obrazovne delatnosti u socijalnom radu; protivrečnosti deklarativne i stvarne socijalne brige o deci i mladima; programi prevencije poremećaja u ponašanju dece i mladih; pedagoška prevencija zavisničkog ponašanja mladih; socijalno-pedagoški pristupi problemima dece i mladih iz nepotpunih porodica; rad sa decom i mladima bez roditeljskog staranja, metodika rada socijalnog pedagoga.	6	1.3 1.6 2.3 2.4 VG
Doktorske	Društvo, kultura i obrazovanje (0)	Razumevanje obrazovanja kao oblika društvene prakse i mehanizma kulturne reprodukcije i produkcije, kao i razvijanje spremnosti za pedagoški aktivizam iz pozicije razumevanja ekološke paradigme.	Obrazovanje i društvo; obrazovanje kao oblik društvene prakse; društvena moć, proizvodnja znanja i pedagogija; obrazovanje i politika.	10	1.3 2.3 VG

Izvor: FF, http://www.f.bg.ac.rs/pedagogija/program_studija.php?god=3&nivo=0

Odeljenje za andragogiju se u najvećoj meri bavi opštim i specifičnim problemima učenja i obrazovanja odraslih.

TABELA 3. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za andragogiju Filozofskog fakulteta

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Analiza potreba za veštinama i obukama (I)	Osposobljavanje za analizu potreba za znanjima, veštinama i obukama.	Međuzavisnost tržišta rada i obrazovanja; teorije obrazovnih potreba; različiti koncepti znanja i veština; tipovi znanja – faktičko, konceptualno, proceduralno; stručne kompetencije; metode i tehnike analize rada i zanimanja; instrumenti za analizu rada.	6	1.2 1.3 2.2 2.3
	Socijalna andragogija (0)	Razvijanje znanja, stavova i veština potrebnih za razumevanje, istraživanje i primenu obrazovanja kao sredstva podrške i pomoći u razvojnim, specifičnim i kriznim životnim situacijama.	Savremene teorije socijalnog rada, normativno-pravni, etički i institucionalno-organizacioni okviri obrazovne delatnosti u socijalnom radu; ciljevi, koncepti i principi inkluzivnog obrazovanja; definisanje uloge i mogućnosti obrazovanja odraslih i uloga andragoga u podršci i zaštiti žrtava trafikinga, osoba sa smetnjama u psihofizičkom razvoju, zavisnika, osuđenika, nezaposlenih, osoba iz readmisije, starih, Roma, homoseksualaca, žrtava nasilja i zlostavljanja, beskućnika, siromašnih, izbeglica, hronično obolelih.	8	1.1 1.3 1.4 1.5 1.6 2.1 2.2 2.3 2.4 2.6 2.8 VG

Izvor: FF, http://www.f.bg.ac.rs/andragogija/program_studija.php?god=3&nivo=0

Odeljenje za sociologiju pruža znanja koja najviše pripadaju opštoj i posebnim sociologijama, socijalnoj patologiji, socijalnoj antropologiji i socijalnoj istoriji.

TABELA 4. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Uvod u sociologiju I (0)	Upoznavanje sa osnovnim pojmovima i pojavama iz sociologije.	Nejednaka društvena podela rada, bogatstvo, moć; formiranje identiteta; pol i rod; stanovištvo i ekološke krize; razgraničenja između normalnog i devijantnog ponašanja; društvena struktura i strukturalne promene na osnovama podele rada; društvena stratifikacija; rad i podela rada; siromaštvo, podklasa i društvena isključenost (definisanje i merenje siromaštva, debate o podklasi i oblicima društvene isključenosti).	5	1.1 1.2 1.5 2.1 2.2 2.8 VG
	Osnovi ekonomije (0)	Analiziranje osnovnih ekonomskih tema.	Raspodela; javni sektor i država.	8	1.2 2.2
	Sociologija kulture (0)	Predstavljanje različitih teorijskih stanovišta o kulturi, savremenim problemima kulturnih procesa, podkulturama i kulturnim identitetima.	Akceptiranje osnovnih pojmova o kulturi i civilizaciji, uvid u osnovne teorijske orijentacije s posebnim osvrtom na savremeno stanje u sociologiji kulture.	5	2.8
	Sociologija društvenih devijacija – kriminalitet (0)	Upoznavanje sa najznačajnijim problemima kriminaliteta i njegove društvene kontrole.	Fenomenološka, etiološka i viktimološka dimenzija zločina i kriminaliteta; problemi njihove formalne i neformalne kontrole.	6	2.8 VG
	Teorija društvene strukture i sistema (0)	Razumevanje uticaja nejednakosti imovine/dohotka i statusa na razvoj i izgled razvijenih društava.	Klasna analiza i teorija stratifikacije, pitanje statusa i teorija elita.	6	1.1 1.5 2.1 2.8

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Socijalna i prostorna isključenost (I)	Razvijanje analitičke sposobnosti za procenu karakteristika prostornih aspekata socijalne isključenosti, razvijanje operativnih indikatora i predlaganje konkretnih rešenja u borbi protiv socijalne isključenosti u prostoru.	Teorijsko razmatranje pojma socijalne isključenosti kroz tri dominantna diskursa: diskurs podklase, redistributivni diskurs (socijalna prava) i diskurs socijalne integracije (dominatno tržište rada); definisanje odnosa socijalne i prostorne isključenosti (kada prostorna segregacija postaje slučaj socijalne isključenosti), razlika između pojmova siromašne populacije i siromašnog područja, razlika između urbanog i ruralnog siromaštva; kultura siromaštva i beskućništvo kao najradikalniji oblik socijalne isključenosti; koncept socijalnog kapitala lokalne zajednice kao preduslov socijalne uključenosti.	3	1.1 1.2 1.5 1.7 2.1 2.2 2.7 2.8 VG
	Sociologija mentalnih poremećaja (O)	Sticanje saznanja o socijalnim aspektima najraširenijih psihičkih poremećaja.	Društveni aspekti alkoholizma, narkomanije, reaktivnih psihičkih poremećaja, depresije, suicida, neuroza, psihoza; prevencija psihičkih poremećaja; socio-demografski faktori i psihički poremećaji.	6	1.4 2.6 VG
	Ekonomska tranzicija (O)	Upoznavanje tokova tranzicije.	Socijalni troškovi i socijalni programi.	4	1.2 2.2
	Modeli zaštite u socijalnoj politici (I)	Upoznavanje sa osnovnim modelima zaštite građana u komparativnoj perspektivi. Osposobljavanje studenata za kritičku analizu dokumenata praktične politike u različitim oblastima društvenog života i koncipiranje konkretnih rešenja problema.	Analiza osnovnih modela zaštite građana: liberalni, korporativni, socijalno-demokratski; modeli zaštite u Srbiji u oblastima smanjenja siromaštva, stanovanja, razvoja lokalne zajednice, socijalne zaštite porodice i dece.	4	1.1 1.5 1.6 1.7 2.1 2.4 2.7
	Savremene migracije i problemi socio-ekonomske integracije (I)	Sticanje znanja o migracijama, problemima ekonomske integracije migranata u društvima destinacije i ekonomskom značaju migracija, kao i o oblicima prisilnih migracija.	Problemi koji nastaju u pogledu ekonomske i šire socijalne integracije migranata u savremenim društvima; migracije, prisilne migracije – izbegništvo i azilanti; upravljanje migracijama; posledice na tržištu rada; problemi socijalne integracije migranata.	4	1.2 2.1 2.2 2.8 VG

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Master	Ekonomska tranzicija (I)	Cilj predmeta je isti kao cilj istoimenog predmeta na osnovnim studijama.	Sadržaj predmeta je isti kao sadržaj istoimenog predmeta na osnovnim studijama.	6	1.2 2.2
	Psihijatrijska sociologija (I)	Senzibilisanje studenata za psihijatrijske probleme savremenog čoveka u zavisnosti od socijalnih činilaca, upoznavanje sa glavnim socijalno-psihijatrijskim problemima i problemima u sociologiji mentalnih poremećaja.	Teorije o poreklu mentalnih poremećaja; stavovi prema duševno poremećenima; društvene uloge psihički obolelih.	6	1.4 2.6 2.8
	Sociologija mentalnih poremećaja (I)	Cilj predmeta je isti kao cilj istoimenog predmeta na osnovnim studijama.	Sadržaj predmeta je isti kao sadržaj istoimenog predmeta na osnovnim studijama.	6	1.4 2.6 VG
Doktorske	Socijalna patologija (I)	Ukazivanje na međuzavisnost socijalno-patoloških pojava i društvenih uslova života.	Odnos socijalnih faktora i najraširenijih psihičkih poremećaja; maloletnička delinkvencija.	10	1.4 1.6 2.4 2.6 VG
	Društvo i prostor – restrukturiranje moći (I)	Razumevanje prostorne dimenzije društvenog života.	Savremene sociološke teorije o odnosu prostora i društva, a posebno restrukturiranju društvene moći u modernom društvu; nove forme građanstva (kosmopolitsko, transnacionalno, urbano, kulturno, ekonomsko, manjinsko, itd.), kao i pitanja socijalne kohezije na i između različitih prostornih nivoa.	10	1.7 2.7 2.8
	Socio-ekonomska tranzicija (I)	Upoznavanje sa savremenim tendencijama socijalno-ekonomskih promena.	Položaj marginalizovanih društvenih grupa na tržištu rada u Srbiji.	10	1.2 2.2 2.8 VG
	Savremeni populacioni izazovi (I)	Upoznavanje sa empirijskim podacima i teorijskim paradigmatima i mogućnostima njihove primene u socijalno-demografskim analizama.	Nedovoljno rađanje i prirodno obnavljanje; promene u starosnoj strukturi, starenje, migracije; povezanost socijalnih i demografskih pojava; populacioni fenomeni.	10	VG

Izvor: FF, http://www.f.bg.ac.rs/sociologija/program_studija.php?god=3&nivo=0

Odeljenje za psihologiju sadrži najveći broj predmeta iz opšte i eksperimentalne psihologije, socijalne psihologije, kliničke psihologije, razvojne i pedagoške psihologije, psihologije rada i metodologije psiholoških istraživanja.

TABELA 5. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indiktori
Osnovne	Rodne studije I (I)	Upoznavanje sa osnovnom mrežom pojmova vezanom za studije roda i sa istorijatom feminizma i feminističke misli.	Nevidljivost žena u humanističkim disciplinama; osnovni pravci feminističkog pristupa; određene kategorije rod i pol; obrazovanje i priprema za zanimanja ženske dece; porodica, brak i partnerstvo; kućni rad, domaći rad, ženski ne/rad.	3	1.2 1.3 2.2 2.3 2.8 VG
	Psihologija mentalnog zdravlja (O)	Sticanje osnovnih znanja o pojmovima mentalnog zdravlja i mentalnog poremećaja. Senzitiviranje na predrasude prema duševnim bolesnicima i etiketiranje. Upoznavanje sa istorijatom i osnovnim savremenim modelima mentalnog poremećaja.	Vremenska i kulturalna relativnost koncepta mentalnog zdravlja; predrasude u vezi sa mentalnim zdravljem; ugroženost mentalnog zdravlja u svakodnevnom životu.	4	1.4 1.6 2.6 2.8
	Osnove psihologije rada (O)	Upoznavanje sa osnovnim problemima, dominantnim teorijskim i istraživačkim pristupima u oblasti psihologije rada.	Učenje i obučavanje u procesu rada, procena radne sposobnosti.	5	1.2 2.2
	Karijera (O)	Razvijanje i proširivanje teorijskih znanja, koncepata i teorijskih pristupa u oblasti pružavanja karijere i formiranje veština i tehnika vođenja i savetovanja klijenata – pripadnika raznovrsnih populacija u različitim fazama razvoja karijere.	Strategije, ciljevi, tehnike i program informisanja, obučavanja, treninga i mentorstva u vođenju karijere i u savetovanju za vokalnu fleksibilnost pripadnika različitih populacija.	4	1.2 1.3 2.2 2.3 2.8 VG
	Psihologija porodice (I)	Sticanje osnovnih znanja o porodici. Upoznavanje sa teorijskim modelima i metodama procene porodice i zahtevima interdisciplinarnog pristupa u praksi i istraživanju.	Različiti pristupi u definisanju porodičnog zdravlja, odnosno disfunkcionalnosti; porodica, zdravlje i bolest; porodica deteta sa razvojnim teškoćama; alternativne porodice i roditeljstvo dece bez roditeljskog staranja.	3	1.4 1.6 2.6 VG

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indiaktori
Osnovne	Psihologija dece sa posebnim potrebama (O)	Senzitizacija i razumevanje značenja posebnih potreba u okviru socijalno-inkluzivnog modela; upoznavanje sa iskustvima inkluzivnog obrazovanja; inicijalne veštine kreiranja individualnih planova podrške detetu sa PP u redovnoj školi; veštine partnerstva sa porodicom.	Razmatranje osnovnih pojmova i konceptijskih pristupa; potrebe i prava deteta sa smetnjama u razvoju; priprema škole za decu sa posebnim potrebama; priprema deteta, roditelja i škole; praćenje i podsticanje adaptacije deteta; motivisanje deteta sa PP za učenje, adaptacije, modifikacije; IOP.	4	1.3 1.4 1.6 2.3 2.4 2.6 2.8 VG
	Socijalna pedagogija (I)	Upoznavanje sa različitim teorijskim, istraživačkim i praktičnim pristupima u socijalno-pedagoškom radu; osposobljavanje za primenu različitih metodskih i istraživačkih postupaka u socijalno-pedagoškom radu.	Savremene teorije socijalnog rada; normativno-pravni, etički i institucionalno-organizacioni okviri vaspitno-obrazovne delatnosti u socijalnom radu; protivrečnosti deklarativne i stvarne socijalne brige o deci i mladima; programi prevencije poremećaja u ponašanju dece i mladih; pedagoška prevencija zavisničkog ponašanja mladih; socijalno-pedagoški pristupi problemima dece i mladih iz nepotpunih porodica; rad sa decom i mladima bez roditeljskog staranja.	6	1.3 1.6 2.3 2.4 VG
Master	Porodični odnosi i vaspitanje (I)	Razumevanje i kritičko sagledavanje različitih teorijskih orijentacija o porodičnim odnosima i njihovom značaju za vaspitanje; osposobljavanje za samostalno naučno istraživanje pedagoških implikacija različitih porodičnih interakcija.	Različite teorijske orijentacije u proučavanju porodice; promene u filozofiji porodice; nasilje u porodici i problemi vaspitanja; različiti oblici socijalne podrške porodici u ostvarivanju vaspitne uloge; istraživanje dečje i roditeljske percepcije porodičnih odnosa.	6	1.6 2.4 VG
Doktorske	Učenje i nastava kod dece pod rizikom (I)	Produbljeno razumevanje ključnih psiholoških problema u obrazovanju dece i mladih iz vulnerabilnih grupa i osposobljavanje za istraživanje, praćenje i dizajniranje obrazovnih modela kojima se opisani problemi prevazilaze.	Karakteristike vulnerabilnih grupa (siromašne, romske, dece sa posebnim potrebama, nasilništvo); tipovi psiholoških problema koji se sreću u njihovom obrazovanju i komparativna iskustva i efekti onih inkluzivnih i inovativnih obrazovnih modela koji su usmereni na prevazilaženje opisanih problema.	10	1.1 1.3 1.4 1.5 1.6 2.1 2.3 2.6 VG

Izvor: FF, http://www.f.bg.ac.rs/psihologija/program_studija.php?god=3&nivo=0

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Odeljenje za logopediju obezbeđuje sticanje akademskih znanja i veština vezanih za oblast poremećaja govora, jezika i komunikacije i rehabilitacije osoba sa poremećajima govornih i jezičkih funkcija.

TABELA 6. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za logopediju Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indiaktori
Osnovne	Osnovi sociologije (0)	Upoznavanje sa osnovnim sociološkim pojmovima, klasičnim i savremenim sociološkim teorijama; unapređenje razumevanja sveta uz povezivanje primarnog iskustva studenata sa akademskim sociološkim znanjem.	Društvena stratifikacija; sociologija siromaštva; siromaštvo i društvena izopštenost; sociologija devijantnog ponašanja; obrasci kriminala; porodica i brak; rod i seksualnost; rod i društvena nejednakost; rod i ekonomski život; moć, politika i država; obrazovanje; gradovi i urbanizacija; sociologija religije.	3	1.1 1.2 1.3 1.5 1.6 1.7 2.1 2.3 2.7 2.8 VG

Izvor: FASPER, <http://www.fasper.bg.ac.rs/logopedija/index.html>

Odeljenje za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju gluвих i nagluvih osoba obezbeđuje sticanje akademskih znanja i veština vezanih za oblast specijalne edukacije i rehabilitacije gluvih i nagluvih osoba.

TABELA 7. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju gluvih i nagluvih osoba Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikator
Osnovne	Osnovi sociologije (0)	Upoznavanje sa osnovnim sociološkim pojmovima, klasičnim i savremenim sociološkim teorijama; unapređenje razumevanja sveta uz povezivanje primarnog iskustva studenata sa akademskim sociološkim znanjem.	Društvena stratifikacija; sociologija siromaštva; siromaštvo i društvena izopštenost; sociologija devijantnog ponašanja; obrasci kriminala; porodica i brak; rod i seksualnost; rod i društvena nejednakost; rod i ekonomski život; moć, politika i država; obrazovanje; gradovi i urbanizacija; sociologija religije.	3	1.1 1.2 1.3 1.5 1.6 1.7 2.1 2.3 2.7 2.8 VG
	Profesionalno osposobljavanje gluvih i nagluvih osoba (0)	Savladvanje svih faza profesionalne rehabilitacije i integracije gluvih i nagluvih osoba.	Profesionalna rehabilitacija gluvih i nagluvih osoba (istorijski pregled, savremeni trendovi, integracija i inkluzija); profesionalna orijentacija i selekcija; profesionalno osposobljavanje i adaptacija radnog mesta; sistemi, principi i metode profesionalnog osposobljavanja; individualni plan osposobljavanja; zapošljavanje gluvih i nagluvih osoba; sistemi zapošljavanja gluvih i nagluvih osoba.	5	1.2 1.4 2.2 2.4 2.6 VG

Izvor: FASPER, <http://www.fasper.bg.ac.rs/surdo/index.html>

Odeljenje za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju osoba sa oštećenjem vida obezbeđuje sticanje profesionalnih kompetencija za rad u području pedagoške i kliničke edukacije i rehabilitacije osoba sa oštećenjem vida.

TABELA 8. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju osoba sa oštećenjem vida Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indiaktori
Osnovne	Osnovi sociologije (0)	Upoznavanje sa osnovnim sociološkim pojmovima, klasičnim i savremenim sociološkim teorijama; unapređenje razumevanja sveta uz povezivanje primarnog iskustva studenata sa akademskim sociološkim znanjem.	Društvena stratifikacija; sociologija siromaštva; siromaštvo i društvena izopštenost; sociologija devijantnog ponašanja; obrasci kriminala; porodica i brak; rod i seksualnost; rod i društvena nejednakost; rod i ekonomski život; moć, politika i država; obrazovanje; gradovi i urbanizacija; sociologija religije.	3	1.1 1.2 1.3 1.5 1.6 1.7 2.1 2.3 2.7 2.8 VG

Izvor: FASPER, <http://www.fasper.bg.ac.rs/tiflo/index.html>

Odeljenje za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju obezbeđuje sticanje profesionalnih kompetencija za rad u području pedagoške i kliničke edukacije i rehabilitacije osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju.

TABELA 9. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indiaktori
Osnovne	Osnovi sociologije (0)	Upoznavanje sa osnovnim sociološkim pojmovima, klasičnim i savremenim sociološkim teorijama; unapređenje razumevanja sveta uz povezivanje primarnog iskustva studenata sa akademskim sociološkim znanjem.	Društvena stratifikacija; sociologija siromaštva; siromaštvo i društvena izopštenost; sociologija devijantnog ponašanja; obrasci kriminala; porodica i brak; rod i seksualnost; rod i društvena nejednakost; rod i ekonomski život; moć, politika i država; obrazovanje; gradovi i urbanizacija; sociologija religije.	3	1.1 1.2 1.3 1.5 1.6 1.7 2.1 2.3 2.7 2.8 VG
	Profesionalno i radno osposobljavanje osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju (0)	Savladvanje (u teoretskom i praktičnom smislu) svih faza profesionalne rehabilitacije i integracije osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju.	Profesionalna rehabilitacija osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju (istorijski pregled, savremeni trendovi, integracija i inkluzija); profesionalna orijentacija i selekcija; profesionalno osposobljavanje i adaptacija radnog mesta; sistemi, principi i metode profesionalnog osposobljavanja; profesionalno osposobljavanje odraslih osoba; individualni plan osposobljavanja; problem zapošljavanja; sistemi zapošljavanja.	5	1.2 1.4 2.2 2.4 2.6 VG

Izvor: FASPER, <http://www.fasper.bg.ac.rs/oligo/index.html>

Odeljenje za prevenciju i tretman poremećaja ponašanja obezbeđuje ovladavanje znanjima i veštinama u oblastima univerzalne, selektivne i indikovane prevencije poremećaja ponašanja, kao i u domenu planiranja i programiranja preventivnih i vaspitno-korektivnih aktivnosti.

TABELA 10. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za prevenciju i tretman poremećaja ponašanja Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Osnovi sociologije (0)	Upoznavanje sa osnovnim sociološkim pojmovima, klasičnim i savremenim sociološkim teorijama; unapređenje razumevanja sveta uz povezivanje primarnog iskustva studenata sa akademskim sociološkim znanjem.	Društvena stratifikacija; sociologija siromaštva; siromaštvo i društvena izopštenost; sociologija devijantnog ponašanja; obrasci kriminala; porodica i brak; rod i seksualnost; rod i društvena nejednakost; rod i ekonomski život; moć, politika i država; obrazovanje; gradovi i urbanizacija; sociologija religije.	7	1.1 1.2 1.3 1.5 1.6 1.7 2.1 2.3 2.7 2.8 VG
	Uvod u socijalnu pedagogiju (0)	Upoznavanje sa osnovnim naučno-teorijskim i praktičnim saznanjima o socijalnoj dimenziji vaspitanja osoba sa poremećajima u ponašanju.	Vaspitanje osoba sa poremećajem u socijalnom ponašanju; moć i granice vaspitanja i re-vaspitanja; etika socijalno-pedagoških intervencija; socijalna pedagogija i deinstitutionalizacija; profesionalni identitet specijalnog socijalnog pedagoga; funkcije, kompetencije i područje delovanja.	5	1.3 1.6 2.3 2.4 VG
	Socijalna patologija (0)	Sticanje znanja o različitim teorijskim shvatanjima društvenih devijacija; razumevanje socio-kulturnog konteksta „sveta socijalne patologije“; razumevanje uzročno-posledične veze između pojedinih društvenih devijacija i sticanje znanja o karakteru i modelima odnosa društva prema društvenim devijacijama.	Kriterijumi društvene devijantnosti i normalnosti; opšti tipovi društvenih devijacija; pojam socijalnih problema; marginalizacija, socijalna isključenost i društvene devijacije; teorijske perspektive socijalne patologije; fenomenologija društvenih devijacija i socijalnih problema.	8	2.8

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Socijalna politika (0)	Osposobljavanje za razumevanje pitanja socijalnog života i mogućnosti rešavanja problema.	Aktuelni socijalni problemi i njihovo rešavanje; sadržaji, nivoi i uslovi zadovoljavanja socijalnih potreba ljudi koji određuju pretpostavke kvaliteta života, blagostanja i sigurnosti, rasprostranjenosti socijalnih problema, ostvarivanja socijalnih prava i sl.	6	1.1 2.1 2.8

Izvor: FASPER, <http://www.fasper.bg.ac.rs/prevencija/index.html>

Odeljenje za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju osoba sa motoričkim poremećajima obezbeđuje sticanje profesionalnih kompetencija za rad na području edukativnog i kliničkog rada sa osobama sa motoričkim poremećajima, tj. pripremu i ovladavanje osnovnim veštinama u oblasti vaspitanja, obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite osoba sa motoričkim poremećajima (telesnoinvalidne, hronično obolele i višestruko ometene) svih uzrasta i kategorija.

TABELA 11. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju osoba sa motoričkim poremećajima Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Osnovi sociologije (0)	Upoznavanje sa osnovnim sociološkim pojmovima, klasičnim i savremenim sociološkim teorijama; unapređenje razumevanja sveta uz povezivanje primarnog iskustva studenata sa akademskim sociološkim znanjem.	Društvena stratifikacija; sociologija siromaštva; siromaštvo i društvena izopštenost; sociologija devijantnog ponašanja; obrasci kriminala; porodica i brak; rod i seksualnost; rod i društvena nejednakost; rod i ekonomski život; moć, politika i država; obrazovanje; gradovi i urbanizacija; sociologija religije.	3	1.1 1.2 1.3 1.5 1.6 1.7 2.1 2.3 2.7 2.8 VG

Izvor: FASPER, <http://www.fasper.bg.ac.rs/somato/index.html>

ANALIZA PRIPREMLJENOSTI PROFESIONALACA ZA RAD U OBLASTIMA SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI

Pregled sadržaja predmeta u obrazovanju **socijalnih radnika** (Tabela 1) ukazuje na zastupljenost samog koncepta socijalne uključenosti/isključenosti, kao i svih indikatora i dimenzija socijalne isključenosti, što je i očekivano sa stanovišta dominantnog zapošljavanja ovog profila u oblasti socijalne zaštite, kao i gotovo univerzalnog rada sa vulnerabilnim društvenim grupama. Politikološke, sociološke, pravne, ekonomske i psihološke discipline obezbeđuju širi teorijski okvir, odnosno saznanja relevantna za opšti kognitivni nivo. Saznanja iz oblasti socijalnog rada i socijalne politike pružaju specifičnija teorijska znanja, znanja o vrednostima, kao i znanja o relevantnim politikama, koja nedostaju ostalim analiziranim profilima. Ovaj profil dobija i saznanja o različitim društvenim sistemima i njihovim segmentima, što takođe predstavlja njegovu snagu u odnosu na ostale analizirane profile, a u krajnjem slučaju determiniše i delokrug poslova u praksi. Pojedini predmeti orijentisani su na pojedinačne vulnerabilne grupe (poput Socijalnog rada sa decom i mladima, Socijalnog rada sa starima, Socijalnog rada sa migrantima, itd.), te oni, osim što pružaju specifična teorijska znanja, pružaju i znanja potrebna za nivo veština za rad sa specifičnim vulnerabilnim grupama na koje se odnose. Tri metoda kompleksa identifikovana su kao ključna za rad sa vulnerabilnim društvenim grupama, i to: Socijalni rad sa pojedincem, Socijalni rad sa grupom i Socijalni rad u zajednici. Pretpostavka je i da kursevi Stručna praksa I, II, III i IV omogućuju sticanje praktičnih veština za rad sa vulnerabilnim grupama, ali to nije moguće proceniti zbog nedostupnosti sadržaja.

U obrazovanju **pedagoga** (Tabela 2) nisu prepoznati sami koncepti socijalne uključenosti i isključenosti, a sadržaji koji se odnose na ovu problematiku fragmentarno su zastupljeni. Izuzetak predstavlja zastupljenost problematike inkluzivnog obrazovanja. Najčešće je identifikovana veza sadržaja sa indikatorima obrazovanja, zdravlja i zaštite dece, koja su ujedno i najzastupljenija vulnerabilna grupa. Navedeni sadržaji u najvećoj meri relevantni su za kognitivni nivo, s obzirom na teorijsku orijentisanost predmeta. Snagu ovog profila predstavlja što, pored opštih predmeta, niz teorijskih predmeta jesu specifičniji teorijski predmeti koji se odnose na decu. Izuzetak od fokusiranosti na pedagoške probleme predstavlja predmet Socijalna pedagogija, u čijem sadržaju se eksplcitno navode teme koje se odnose na teorije socijalnog rada, kao i na normativno-pravni, etički i institucionalno-organizacioni okvir vaspitno-obrazovne delatnosti u socijalnom radu. U istom predmetu studenti se osposobljavaju i za praktičan pedagoški, preventivni rad sa decom i mladima. Za nivo veština, pored Socijalne pedagogije na kojoj se proučava i praktikuje metodika rada socijalnog pedagoga, relevantan je i predmet Vaspitno-obrazovni rad sa decom sa posebnim potrebama, u okviru kog se izrađuju individualni obrazovni programi, planovi inkluzije i rada sa porodicom.

Za najveći broj predmeta u obrazovanju **andragoga** (Tabela 3) nastavni programi nisu dostupni, tako da se ne može sa pouzdanošću izvesti zaključak o njihovoj relevantnosti kako za kognitivni, tako ni za praktični nivo. Pretpostavka je da bi naredni predmeti mogli biti relevantni:

- na osnovnim studijama: obrazovanje odraslih, građanski aktivizam i ljudska prava; obrazovanje odraslih za životnu sredinu; obrazovanje odraslih i ekonomski razvoj;
- na master studijama: obrazovanje odraslih u socijalnoj zaštiti; tržište rada i obrazovanje odraslih;
- na doktorskim studijama: doživotno učenje – politika, strategije i sistemi; doživotno učenje – koncept i koncepcije.

Među predmetima čijim sadržajima je moguće pristupiti, relevantnost imaju Analiza potreba za veštinama i obukama (kognitivni nivo) i Socijalna andragogija (kognitivni i praktični nivo). Prvi od dva navedena predmeta uspostavlja vezu između obrazovanja i zapošljavanja, i kao takav osvetljava značajne indikatore socijalne isključenosti, a, što je još važnije, ukazuje na načine njenog potencijalnog prevazilaženja. Drugi predmet ima sadržaje vezane direktno za socijalni rad, i to: savremene teorije socijalnog rada, normativno-pravni, etički i institucionalno-organizacioni okviri obrazovne delatnosti u socijalnom radu. Na praktičnom nivou, u Socijalnoj andragogiji postoje sadržaji koji se odnose na ulogu andragoga u podršci i zaštiti različitih vulnerabilnih grupa.

U obrazovanju **sociologa** (Tabela 4) zastupljeni su brojni sociološki predmeti relevantni za problematiku socijalne uključenosti/isključenosti, u najvećoj meri sa konceptualnog stanovišta, tj. na kognitivnom nivou. Pred dimenzija finansijskog siromaštva, nejednakosti i materijalnog osujećenja, čini se da važnu komponentu obrazovanja sociologa čini i dimenzija društvene participacije. Zastupljene su i ekonomske discipline u kojima se sagledava, iako marginalno, i problematika socijalne isključenosti. U psihološkim/psihijatrijskim predmetima dominantan je sociološki pristup, koji pruža saznanja važna za shvatanje ovih koncepata. Predmeti relevantni za praktični nivo odnose se na analizu problema i koncipiranje načina njihovog rešavanja. Međutim, najveći broj predmeta procenjenih relevantnima za socijalnu uključenost/isključenost, ne nalazi se u obaveznim, nego u izbornim predmetima.

Psiholozi (Tabela 5) se nedovoljno i fragmentarno upoznaju sa problematikom socijalne uključenosti i isključenosti tokom studija, čak i sa psiholoških aspekata, bez uzimanja u obzir gotovo potpunog odsustva povezivanja obrazovanja psihologa sa indikatorima socijalne isključenosti. Najveći broj predmeta relevantan je za kognitivni nivo i omogućuje sticanje znanja o porodici, deci, porodičnom odnosu i vaspitanju, radu (uključujući karijerno savetovanje) i mentalnom zdravlju. Na taj način psiholozi stižu važna, ali ne i celovita saznanja o socijalnoj isključenosti/uključenosti. Zbog svoje relevantnosti kako za kognitivni, tako i za praktični nivo, izuzetak predstavljaju sadržaji predmeta Socijalna

pedagogija i Psihologija dece sa posebnim potrebama. S obzirom na to da je prvi od navedenih predmeta već obrazložen i procenjen kao relevantan zbog svoje veze, između ostalog, sa socijalnom radom, ovde će biti naglašen samo značaj predmeta Psihologija dece sa posebnim potrebama. Sadržaj predmeta Multikulturalno obrazovanje (I) nije dostupan, ali je pretpostavka da bi mogao biti relevantan za analiziranu problematiku.

Analizom studija na FASPER-u obuhvaćeni su samo nastavni planovi i programi osnovnih akademskih studija, s obzirom na to da programi za master i za doktorske studije nisu dostupni. Uzimajući u obzir ovo ograničenje, moguće je proceniti da stručnjaci različitih profila na FASPER-u često imaju samo jedan predmet tokom osnovnih studija, na kom se upoznaju sa problematikom socijalne uključenosti/isključenosti – Osnove sociologije. U pitanju su **logopedi** (Tabela 6), **tiflolozi** (Tabela 8) i **somatopedi** (Tabela 11). Saznanja u okviru ovog predmeta jesu raznovrsna, ali nedovoljna, kao i relevantna samo za kognitivni nivo. **Surdolozi** (Tabela 7) i **oligofrenolozi** (Tabela 9), izuzev Osnova sociologije, susreću se sa problematikom socijalne isključenosti u okviru dodatnog predmeta, koji se specifično odnosi na njihove ciljne grupe. Izuzetak predstavljaju **specijalni pedagozi** (Tabela 10), koji stiču teorijska znanja o nekim indikatorima socijalne isključenosti (obrazovanju, socijalnoj participaciji, kao i o socijalnoj i dečjoj zaštiti, zaštiti starih i bolesnih).

Na zvaničnoj internet stranici Pravnog fakulteta nastavni programi za pojedinačne predmete nisu dostupni, tako da se ne može izvesti zaključak o njihovoj relevantnosti za problematiku socijalne uključenosti i isključenosti za **pravnike**. Pretpostavka je da bi naredni predmeti mogli biti relevantni:

- na osnovnim studijama: Osnovi sociologije sa sociologijom prava, Porodično pravo, Ljudska prava, Međunarodno humanitarno pravo, Manjinska prava, Rodno pravo, Radno pravo, Međunarodno radno pravo, Socijalno pravo;
- na master studijama: Nasilje u porodici, Ljudska prava, Međunarodno humanitarno pravo, Radno i socijalno pravo i Međunarodno radno pravo. Kada je reč o međunarodnom master programu, u pitanju su sledeći predmeti: *European Human Rights Law, EU Anti-Discrimination Law, Minority Rights and Policy of the EU i Labor and Social Law in the EU – The Human Rights Aspect*;
- na doktorskim studijama: Međunarodno pravo ljudskih prava, Međunarodno humanitarno pravo, Radno pravo, Ljudska prava, Pravo socijalne sigurnosti, Međunarodno radno pravo, Pravna priroda ekonomskih i socijalnih prava, Porodično pravo i pravo deteta (Izvor: PF, http://www.ius.bg.ac.rs/Studije/default_cir.htm).

Profesionalci različitih struka obavljaju različite poslove u praksi, tako da je potrebno da imaju različite ekspertize. Ova analiza pripremljenosti za rad u oblastima socijalne isključenosti/uključenosti upravo ukazuje na njihovu opremljenost

različitim i dopunjujućim znanjima i kompetencijama za rad. Međutim, ona ukazuje i na određene oblasti socijalne isključenosti koje nisu pokrivene, kao i na često odsustvo osnovnih pojmova koji se odnose na socijalnu uključenost/isključenost u obrazovanju pojedinih profila i njihovo povezivanje.

Sa stanovišta koncepta voditelja slučaja u socijalnoj zaštiti bilo bi važno izmeniti određene segmente dosadašnjeg obrazovanja. Vrlo često nedostaje izučavanje samih pojmova i koncepata socijalnog uključivanja/socijalne isključenosti, njihovih dimenzija, politika, kao i aktivnosti koje bi profesionalci trebalo da sprovode u praksi. S tim u vezi, nivo minimalnih znanja o socijalnoj isključenosti/uključenosti trebalo bi podići u prvom redu kod onih profesionalaca koji mogu da obavljaju osnovne stručne poslove socijalne zaštite (Pravilnik o stručnim poslovima u socijalnoj zaštiti), a koji ne poseduju dovoljna znanja o socijalnoj uključenosti/isključenosti – psiholozi, pedagozi, andragozi, defektolozi i specijalni pedagozi. Dodatno, obrazovanje pojedinih profila često isključuje pojmove i koncepte karakteristične za struke sa kojima su kao profesionalci u svakodnevnom dodiru. Analizi sprovedenoj u okviru ovog rada nedostaje ukazivanje upravo na te oblasti koje bi trebalo „dopuniti“ u obrazovanju svakog profila pojedinačno, radi efektivnije saradnje u profesionalnoj praksi. To se pre svega odnosi na znanja o sistemu u kom se poslovi socijalnog uključivanja dominantno sprovode (sistem socijalne zaštite), ali podjednako i o povezanim sistemima, kao i o relevantnim javnim politikama.

LITERATURA

- [1] *Commission Recommendation 2008/867/EC of 3 October 2008 on the active inclusion of people excluded from the labour market*, Official Journal L 307 of 18.11.2008.
- [2] Daly, M. (2010). Assessing the EU approach to combating poverty and social exclusion in the last decade. In: E. Marlier, D. Natali (eds.), *Europe 2020 – Towards a More Social EU?* (pp. 143–162). Brussels: Peter Lang.
- [3] European Commission. (2010). *Europe 2020*. Posećeno 17. 06. 2011. na mrežnoj stranici. <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
- [4] European Commission. (2009). *Portfolio of Indicators for the Monitoring of the European Strategy for Social Protection and Social Inclusion – 2009 update*. Luxembourg: European Commission.
- [5] European Commission. (2004). *Joint Report on Social Inclusion – Social Security and Social Integration*. Posećeno 01. 08. 2006. na mrežnoj stranici http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf
- [6] Fakultet političkih nauka. (2015). *Odeljenje za socijalnu politiku i socijalni rad*. Posećeno 04. 01. 2015. na mrežnoj stranici <http://www.fpn.bg.ac.rs/osnovne-studije/odeljenje-za-socijalnu-politiku-i-socijalni-rad/>

- [7] Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. (2015). *Odeljenja – studijski programi*. Posećeno 04. 01. 2015. na mrežnoj stranici <http://www.fasper.bg.ac.rs/odeljenja.html>
- [8] Filozofski fakultet. (2015). *Odeljenja*. Posećeno 04. 01. 2015. na mrežnoj stranici <http://www.f.bg.ac.rs/>
- [9] Hantrais, L. (2006). *Social Policy in the European Union*. New York: Palgrave MacMillan.
- [10] Perišić, N. (2014). Koordinacija politika socijalnog uključivanja evropskih država blagostanja. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* VIII(11): 95–112.
- [11] *Pravilnik o stručnim poslovima u socijalnoj zaštiti*. (2013). „Službeni glasnik RS,“ br. 1/2012. i 42/2013.
- [12] Pravni fakultet. (2015). *Studije*. Posećeno 04. 01. 2015. na mrežnoj stranici http://www.ius.bg.ac.rs/Studije/default_cir.htm
- [13] Spiker, P. (2013). *Socijalna politika: teorija i praksa*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- [14] Vidojević, J. (2012). Konceptualizovanje socijalne uključenosti u Srbiji – karakteristike i osnovni aspekti socijalne isključenosti. U: Z. Stojiljković (ur.), *Lavirinti tranzicije* (str. 137–154). Beograd: Friedrich Eberth Stiftung, Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka.
- [15] Vlada Republike Srbije. (2014). *Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji*. Beograd: Vlada Republike Srbije.
- [16] Vlada Republike Srbije. (2011). *Prvi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji*. Beograd: Vlada Republike Srbije.
- [17] *Zakon o socijalnoj zaštiti*. (2011). Posećeno 04. 01. 2015. na mrežnoj stranici http://www.paragraf.rs/propisi_download/zakon_o_socijalnoj_zastiti.pdf